

УДК 80.1

В.Л. УДАЛОВ,
доктор філологічних наук, академік АН ВО України,
професор кафедри слов'янської філології
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк)

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКИ

Йдеться про те, що в період сучасного науково-методологічного *плюралізму* важливим є критичне ставлення до *суб'єктивістських* і *частково-системних* наукових методів. Детальна мова про позитивні й негативні риси методу Рене Декарта у зв'язку з новою хвилею уваги до нього. Ракурс критики – об'єктивний прогресивний розвиток сучасної наукової методології, її поступовий вихід на вищий, *цілісно-системний* рівень.

Ключові слова: літературознавство, методологія, картезіанство, теорія літератури, монадно-бінарно-квадратний метод, цілісність, системність, цілісно-системний рівень.

Для з'ясування суттєвих потреб сучасної методології науки спочатку звернемось до недавнього минулого.

У 1930-ті рр. ХХ ст. внаслідок бурхливих методологічних дебатів і боротьби з буржуазними методологіями радянська наука дійшла висновку – звичайно, під впливом класової боротьби, суспільно-політичних зрушень, диктаторства, культу особи в усіх сферах життя, в духовній і практичній діяльності, – що найвищою, найглибшою, всезагальною є методологія марксизму-ленінізму.

Пізніше, в 1960-ті рр. ХХ ст., стало, однак, помітно, що марксистсько-ленінська методологія як найглибша, «всезагальна» знаходиться у досить своєрідних відношеннях з конкретними науками. І хоча ці відношення виправдовувались цілковито, все ж залишалось фактом, що вона лише «так чи інакше *орієнтує* дослідника», тобто лише здалеку керує, надаючи найбільш загальні настанови, які кожен з представників конкретних наук мав виконувати, конкретизуючи відповідно до свого фактичного матеріалу. Як тепер видно, у цьому містилися непомітні підстави для різних методологічних тлумачень, поверхових, вузьких, однобічних наслідків.

Деякі методологи тих часів вважали: «Слово методологія може використовуватись лише тоді, коли мова йде про дослідження *всезагальних* законів буття і мислення, про матеріалістичну діалектику». Що стосується конкретних, спеціальних наук, «стосовно них треба говорити не про методологію, а лише про методикку або *часткові* методи, в яких *всезагальні* методи перетворюються, диференціюються, конкретизуються відповідно до специфіки об'єкта пізнання». З цього робився висновок, що «конкретно-наукової методології немає. Методологія одна: вона є філософсько-логічна, тому що тільки філософія і логіка досліджують *всезагальні* закони буття і мислення» [1, с. 322]. Остаточний висновок з міркувань такого напрямку був і логічний, і одночасно несподіваний: «Ми вважаємо методологічні питання конкретних наук філософськими питаннями. Ними повинні займатися філософи». Далі йде зверхня думка як поблажливий дозвіл: «Але як філософ і логік може виступати й абиякий представник окремої науки, якщо він ознайомиться з логікою наукового дослідження і знання і займеться висвітленням філософсько-логічних проблем своєї науки. Такий спеціаліст буде мати успіх в методології своєї науки» [1, с. 333].

У 1960-ті рр. з такими поглядами погодились далеко не всі філософи й представники конкретних наук. Особливо останні звертали увагу, що таким чином «методологія конкретних наук залишалася без своєї самостійності, розчинялась, зникала у філософській всезагальній методології і зводилася лише до конкретизації останньої, а творчий підхід, нові відкриття в методології вважалися справою тільки філософів. Це породжувало індиферентизм, сковувало ініціативу представників конкретних наук у галузі самостійних методологічних пошуків». Наступним висновком став той, що «назріла потреба в конкретно-наукових методологіях, які розроблялися б так, аби спеціалісти різних галузей... знань (гуманітарних та інших – В.У.) почували б себе представниками єдиної марксистсько-ленінської науки» [2, с. 13], яку часто сприймали, однак, тільки як «науку про суспільство і людину» [2, с. 13], не помічаючи в такому визначенні звуження дійсного об'єкта науки.

Такі погляди науковців конкретних наукових галузей були підтримані тоді деякими філософами: «Теоретичні й методологічні основи конкретних наук виробляються не лише філософією, але й ними самими. Конкретні науки, виступаючи відносно філософії спеціальними, у свою чергу можуть виступати як методологічні увідношенні до більш вузьких розділів певної галузі знань» [3, с. 421].

На перший погляд, здається, що в наведених міркуваннях 1960-х рр. ХХ ст. усе гаразд. Але з висоти ХХІ ст. вже видно, що позитивною тут є лише прохідна думка про саму спільну працю будь-яких учених над *науково-методологічними* питаннями і проблемами. З цього приводу варто й сьогодні погодитись, що «з методологією має справу абиякий учений у своїх конкретних дослідженнях, і тому для кожного є благодворним підвищувати власну філософську культуру... До чого ревнива вимога, аби цим “займалися” тільки філософи? Від складання сил буде прибуток і в результатах» [2, с. 16].

Коли ж, однак, глянути глибше, поряд із зазначеним стає помітним загальний недостатній рівень методологічних міркувань того часу. По-перше, стосовно того, про яку *спільну методологію* йшлося: про всезагальну, загальну, особливу чи специфічну (їх постійно підміняли одне одним). По-друге – як розумілися взаємозв'язки між ними. По-третє – як розумілося «*всезагальне*».

Стосовно останнього у минулих міркуваннях видно не інакше, як джерельні й тому визначальні суперечності. Якщо, скажімо, «*всезагальна* марксистсько-ленінська методологія» є дійсно *всезагальною*, чому тоді її *всезагальність* обмежується лише віддаленою орієнтацією на адресу дослідників, а не володіє всепронизуючою функцією, визначальним впливом на будь-яких ступенях, кроках практичного дослідження? Адже без цього вона перестає бути *всезагальною*, такою, яка має місце і позначається всюди і на всьому (інакше буде зв'язок в один бік)... А може, справа в іншому, протилежному – в тім, що її «*всезагальність*» була надуманою, міфічною, і насправді «марксистсько-ленінська методологія» *всезагальною* не була через якісь причини?.. Якраз про це останнє багато що й каже. Зокрема – диктат в один бік, виникнення думки щодо *механістичного* «посередництва», яке віддало конкретно-науковим методологіям. Логічна й така розмежовуюча думка: марксистсько-ленінську філософську методологію мають досліджувати лише філософи, а «посередницьку», конкретнонаукову – спеціалісти конкретних наук. Є й інші докази, що свідчать про поверхове розуміння багатьох категорій і понять, онтологічних і гносеологічних (див. далі). Мали місце й «суттєві недоліки» марксистсько-ленінської методології, на які звернено увагу у статті академіка АН ВО України Миколи Попова «Наукова методологія: історичний досвід та сучасні проблеми»: «1. Догматичність її змісту... Зведення методології до спрощеної діалектики... 2. Надмірна заідеологізованість та заполітизованість змісту методології... 3. Сцієнтистсько-технократична заангажованість... яка служила не інтеграції різних галузей наукового, технічного та гуманітарного знання, а їх штучному розмежуванню, відриву одного від одного і протиприродного протиставлення... фронтальна недооцінка соціогуманітарного знання... 4. Обмежена (звужена) гносеологічна основа, яка обмежувалася здебільшого пізнавальним полем людської діяльності... Виходило, що методологія необхідна лише заради пізнання: у сфері практичної діяльності їй немає місця... проблеми віддавалися на поталу “вождізму”, суб'єктивізму, волюнтаризму, технократизму, іншим проявам методологічного нігілізму» з його «нехтуванням логікою правильного мислення і дії» [4, с. 36–39].

До чого це звелось у подальших дослідженнях «*всезагальної*» і багатьох конкретно-наукових методологій – свідчить сама історія (70–80-ті рр. ХХ ст.).

З одного боку, численні дослідження марксистсько-ленінської методології все одно в ті роки велись не лише, так би мовити, в межах «чистої філософії» і «чистими філософами» (хоча останні, по суті, нонсенс), але й філософами-природознавцями й суспільствознавцями. Тоді – чому тільки ними? Знову протиріччя – всезагальна, як її вважали, методологія безпосередньо і всепроникливо допомагає, діє в межах природознавчих і суспільствознавчих об'єктів і нездатна діяти, безпосередньо допомагати в межах об'єктів гуманітарних, на матеріалі гуманітарних наук і, разом з тим, мистецтвознавства? Коли це дійсно так (скажімо, через суб'єктивний характер об'єктів цих наук), то знову всезагальна методологія зі своїми немовби всезагальними законами перестає бути *всезагальною*, всеохоплюючою, такою, що безкінечно лежить в основі, діє й об'єднує і *загальне*, і *особливе*, і *одиничне*, тобто, звісно, «все, що є, існує, рухається, розвивається». А потім, тоді *всезагальні*, тобто безмежно *узагальнені*, закони буття перестають бути одночасно законами *конкретних* проявів буття, з чим, зрозуміло, також ніхто не погодиться, і погодитись неможливо через нелогічність таких міркувань і висновків.

Отже, під час подальших досліджень – на базі обраного ще принаймні з початку ХХ ст. оманливого рівня розуміння «*всезагального*» – протиріччя у філософії, філософській методології здатні були лише накопичуватися, віддаляючи наслідки від початкових задумів і від дійсності.

Так само дещо оманливими виявились зусилля науковців у пошуках суто своїх, автономних, *конкретно-наукових методологій*, окремих, відмінних від методології *всезагальної*. Аби це побачити, варто придивитись до характеру досліджень хоча б у таких методологічних працях 1960–90-х рр. ХХ ст.: «Методологические вопросы исторической науки» (див.: Вестник Академии наук СССР, 1964. № 4. С. 129–148), «Методологические проблемы литературоведения» (Фридлендер Г.М. Методологические проблемы литературоведения, 1984), «Очерки методологии биологического исследования» (1965), «Методологические вопросы общественных наук» (1968), «Методологические проблемы науки» (1964), «Астрономия. Методология. Мироззрение» (1979), а також праці під назвою «Диалектика и логика научного познания» (1966), «Философия и современная космология» [5], «Философия биологии» [6], «Философские вопросы химии» [7], «Философская антропология» [8] і т. д.

У названих та інших подібних працях науковці різних спеціальностей замість очікуваної розробки якихось автономних методологій так чи інакше, спеціально чи побіжно досліджували, виявляли, визначались чи у *всезагальних* філософських принципах і законах мислення, пізнання (гносеологічних), разом і буття (онтологічних), або ж у проміжних, методологічно-методичних законах, або в різних загально-теоретичних питаннях своєї конкретної науки, або ж те й інше використовували для дослідження конкретних проблем.

Все це якраз і свідчить, що конкретні науки не були і не є автономними, як стверджували класичні представники наукового позитивізму ХІХ ст. (Конт, Мілль, Спенсер, ін.) та стверджують їх послідовники у ХХ ст., що конкретні науки об'єктивно й органічно невід'ємні від філософії, філософсько-методологічних засад, джерельних основ буття, пізнання й мислення. Недаремно в кожній з названих методологічних праць одночасно містяться окремі «зерна» *подальшого поглиблення* самого розуміння об'єктивних принципів і законів наукової методології. То були «зерна», які намагалися вписати в існуючу тоді філософську («марксистсько-ленінську») гносеологію й онтологію, спрямовуючи її до усвідомлення дійсної, а не уявної *всезагальності*.

Останній процес не розвинувся (і не міг розвинути). Завадило виникнення величезної кількості нових протиріч, які нашарувались на традиційні. Негативні наслідки стали поступово домінуючою «рушійною силою». А усвідомлення фундаментальних причин їх виникнення (заради усунення) відставало все більше.

Одне слово, нові тенденції розвитку тодішньої філософії, конкретних наук, тенденції в освіті, світогляді мас, взагалі в житті суспільства так і не визріли в атмосфері механістичного тоталітаризму. Настали інші часи, 1990-ті роки. Наслідком стала логічна відмова від усієї так званої «*всезагальної*» марксистсько-ленінської діалектичної методології, яка насправді не була *всезагальною* і звідси *природною*.

Про це свідчать навіть суттєві номінації її – як тільки «системної» чи «комплексно-системної». Адже нікуди не дітисся від того, що будь-яка *система за будовою* – це не про-

сто комплекс, «сукупність елементів та їх зв'язків» (Філософський словник. 2-ге вид., 1986. С. 626), що віддає старезним механіцизмом, а *органічна єдність зв'язків* частин та елементів будь-якого об'єкта. І нікуди не дітися від того, що будь-яка *система за розвитком* ніколи не виникає одразу у повному, цілісному вигляді, але спершу неодмінно виникає, існує, розвивається як початкова, *часткова* і лише потім, за сприятливих умов, з часом стає апогейною, тим самим (за принципом дії протилежностей) *цілісною* за об'єктивною необхідністю, тобто стає *цілісною системою* [9].

Отже, номінації «(просто) системна», «комплексно-системна» якраз і вказують на віддаленість минулої панівної методології від «об'єктивно необхідного», того «необхідного», про яке Гете влучно писав: «Необхідність – найкращий порадник». Віддаленість тут треба розуміти в тому сенсі, що *комплексно-системна* – це *частково-системна* методологія, і через це вона є *прохідним* моментом, черговим історичним рівнем на шляху до логічного усвідомлення *вищої, апогейної, об'єктивно необхідної*, тобто суто *природної* за якістю *Цілісно-системної методології*.

Неврахування свого часу цих *об'єктивно необхідних перспектив* обернулося багатьма наслідками. *Перший* – залишилось неусвідомленим, якого ж напрямку були нові, поглиблені «зерна» в деяких методологічних розвідках спеціалістів конкретних наук у минулий період життя (а вони є «проривом у цілісність»). *Другий* – залишились без належної уваги *взагалі позитивні якісні* риси минулої методології через однобічний, так само *частковий* підхід до їх внутрішніх показників. *Третій* – не були враховані зовнішні суттєві співвідношення якостей усіх функціонуючих на той час методологічних систем з боку ступеня їх ходи, наближення до «об'єктивної необхідності» як вимоги самої Природи Дійсності. *Четвертий* як наднаслідок (наступне з усіх попередніх) – *під впливом* політичного екстремізму з *нерозрізненням «ідей» і «вульгарних носіїв ідей»* («Надо различать идеи и носителей идей» – М.Е. Салтыков-Щедрин, 1863), під впливом цих обставин минула методологія (замість подальшого розвитку) була зовсім, цілком відкинута (тяжко уявити інше) за примітивним принципом «чорно-білого варіанта» (хоча усім, здається, відомо: «майбутнє *виростає* з минулого» не лише зовні, а й на внутрішньому рівні, ще більш важливого). Але ж...

За таким *квадратним механізмом* логічно й утверджувався в науці у «буремні» 1990-ті – 2000-ні рр. сучасний «*перехідний період*». Він почався у 1970-х рр., в ньому й живемо, якимось міркуємо, працюємо. Зараз це – період філософського, світоглядного, методологічного роздоріжжя і багато в чому *анархічних пошуків «якогось» нового шляху*.

Оскільки «в'яте місце порожнім не буває», «повіяли буйні вітри» одночасно усіх *частково-системних* методів ХХ-го і минулих століть, а особливо методів, поглядів, теорій нестримно *суб'єктивістських*: постструктуралізму, постмодернізму, деконструктивізму, номадологізму з їх провідним хитрим принципом особистої (!) *інтерпретації і деконструкції усього*, усіх об'єктів, особливо книги, освіти, світогляду, бо головне: «*Розумію як хочу! Скільки людей, стільки й ідей!*» [23, с. 321–326], пропагандою усіма засобами «*емоційної чутливості*» з недовірою і відмовою від «*раціонального мислення*».

Звідси й пропаганда ідей «*боротьби за ірраціоналізм бажання*» французьких філософів Дельоза і Гваттарі у книзі «*Анти-Едіп. Капіталізм і шизофренія*» (український переклад – 1996 р.), яка захищає капіталізм і де, зокрема, читаємо: «Ніколи розлад або дисфункція не віщували смерть соціальній машині, яка має звичку, навпаки, *живитися протиріччями* (не плутати з *протилежностями* – В.У.), які вона збуджує, *кризами*, які вона викликає, *тривогами*, які вона породжує, та *інфернальними* (пекучими) діями, які її зміцнюють: капіталізм це збагнув і перестав сумніватися в собі, натомість навіть соціалісти відмовляються вірити у можливість його природної смерті від зношення. Ніколи ніхто не помирав від *протиріч*. Схоже, що *чим більше ви себе руйнуєте*, чим більше шизофренізуєте себе, *тим краше* йдуть ваші справи – *цілком по-американськи*» [24, с. 164].

Щодо позиції цих авторів перекладач пише: «Подібно до того, як мікросвіт можна уявити водночас як хвилю і як частинку, в дельозівському універсамі єдине може існувати паралельно до протилежностей, ціле – окремо від частин і не об'єднуючи їх. У його світі можливі будь-які перетворення, як у міфології йоруба син може бути водночас братом власної матері та батьком свого батька» [24, с. 9]. Чи варто повторювати, що у таких міркуваннях – нехтування усіх об'єктивних, всезагальних і тому необхідних принципів. Намагання їх руйнації – бумеранг.

У цьому ж руслі й «парадигми» *Поль де Мана* (американського літературознавця, однієї з найвпливовіших постатей методології *деконструктивізму*), зокрема оманливі ідеї *механістичності* в літературознавстві: «*нема твору, є лише текст*» (ігнорування принципів змісту і форми), «*смерті автора*» (текст не показник авторського світу чи життя, текст написано – автора вже нема, текст – для інтерпретації читача: як він хоче, так і розуміє, бо має право), «*смерті літератури*» (це вигідна фікція, омана, вигадка: «не є певним, що література – надійне джерело інформації про щось»), «*ворожість до теорії літератури*» (бо теорія – «позбавлення читача свободи»), «*методологічного індивідуалізму*» (ідеї вищого плюралізму), хибні (бумерангові) концепції «*методологічного анархізму*», «капіталізаційного замовлення», «максималізації корисності» [26, с. 639–659].

Кожна з цих «концепцій» (зусиллями своїх носіїв) ще й досі намагається бути однією-визначальною (нехтуючи *об'єктивно необхідними* спроможностями). При цьому усі прикриваються «фіговим листком» *плюралізму*. Звідси й наслідки наукових досліджень ще більше, ніж раніше, виглядають, як «лебідь, рак і щука», до того ж в усіх науках.

Разом з тим останніми роками так само помітні й нові хвилі справедливої критики і *деконструктивізму*, *неопозитивізму*, і загалом *постмодернізму*, бо в них видно чим далі більше відмову від об'єктивної методології, від самої науки і «посилення таких цілком позанаукових критеріїв, як “здатність продаватись”, “кар’єрна ефективність” наукового “товару”... Реакцією на це стало посилення... прагнення визначити межі методологічного плюралізму... Тенденції у розвитку людства до *гуманізації, соціалізації, інтелектуалізації й екологізації диктують необхідність і відкривають унікальні можливості розробки нової наукової метапарадигми... фундаментальної цілісної теорії або теорій*» [25, с. 81, 59–60].

Якоюсь мірою якість сучасної науки рятують напрацьовані раніше проміжні, «загального», «особливого» значення методологічно-методичні наукові методи (способи): «емпіричного дослідження» (спостереження, порівняння, експеримент), «теоретичного дослідження» (формалізація, аксіоматичний та гіпотетико-дедуктивний) [10, с. 312]. Робить свою справу сучасна компаративістика (з її порівняльно-історичним, порівняльно-типологічним, іншим методами); засоби «загальнологічного характеру» (прийоми): аналіз, синтез, абстрагування, індукція, дедукція, аналогія, моделювання [10, с. 313–314]. І, звісно, традиційний *системний (частково-системний) підхід* (як залишок минулої панівної методології) – «*сукупність загальнонаукових методологічних принципів, що ґрунтуються на розгляді об'єктів як систем: «залежності», «зумовленості», «взаємодії», «ієрархичності», «всебічності», «змалювання системи»*. Разом з тим і такі різноспрямовані «методологічні новації»: «*прагнення до цілісності*» (з поверховим її розумінням: як сукупності), «*методологічний плюралізм*» (без врахування необхідностей), «використання ідей, методів синергетики», «висування на перший план понять невизначеності, вірогідності, хаосу, нелінійності, біфуркації та флуктуації, які відображають характеристики сучасного несталого світу» [10, с. 314] на рівні традиційних частковостей сприйняття, які зростають.

У такій дійсно несталій науковій ситуації одні вчені *виправдовують несталість*, разом з цим лише множинність наукових методів – *без* їх органічного єднання. Як свідчить один з останніх філософських словників (2002), «жодна з існуючих філософських М(етодологій) не може набувати ролі абсолютного пізнавального інструментарію. *Кожна з них має сенс і стає продуктивною лише в межах предметної області, окресленої її основоположними принципами*. Намагання надати тій або тій М(етодології) універсального пізнавального засобу завдає шкоди і науці, і самій методологічній теорії, як це мало місце з діалектико-матеріалістичною М(етодологією). Тому дослідники в своїх методологічних орієнтаціях дотримуються принципу *методологічного плюралізму*» [13, с. 374].

Що ж, така позиція *можлива*, однак *в межах тимчасовості*, як *проміжна*, бо саме такі функція і часова сфера властиві «принципу *можливостей*» який в той же час пов'язаний з протилежним – «принципом *необхідності*». База, основа тут – бінарний ланцюг «множинне-єдине», тому «*множина можливостей*» внаслідок свого розвитку рано чи пізно обертається на «*необхідність домінувати однієї з них*» при додаткових, допоміжних функціях усіх інших можливостей.

Саме тому з'явилась *критика методологічного плюралізму* [4; 9; 14; 31, с. 407, 513–514, 522–524; 32; 30, с. 322–327, 417–458; 29, с. 70–82; 28, с. 57–62; 25, с. 59–60, 81; 22,

с. 103, 164, 132–133, 142–143] і спроби *систематизації з необхідною домінантою* (серед наявності *частково-системних* методів в науці ХХ ст.), і *поділ* наукових методів, правда, «на три групи: спеціальні, загальнонаукові, *універсальні* (або *всезагальні*)». І все це, особливо вияв «*універсальних* (або *всезагальних*)» методів – сучасні важливі кроки на шляху вже й детального дослідження *Методології* вищої, *цілісно-системної*. Її об'єктивно й чекає сучасна наука, «перехідний період», який затягнувся, чекає, бо лише така методологія здатна із врахуванням взаємозв'язків, ввібрати в себе (як Ціле вбирає частки, елементи), ввібрати перспективні моменти інших методів, загальнонаукових, галузево- і спеціально-наукових. «Ввібрати» не означає тут зовнішнього одностороннього і зверхнього диктату. Взаємодія тут на базі *внутрішньої Всезагальної Гармонії*.

Тобто історично вища, дійсно **всезагальна**, *Цілісно-системна методологія* (вона не сукупність, а *гармонійна єдність* своїх протилежних форм прояву, теж методів), внаслідок своєї *всезагальності*, на відміну від нещодавно минулої загальної методології, здатна бути і дійсно є всепронизуючою, все пояснюючою і все гармонійно єднаючою із збереженням множинності проявів. Це тому, що вона – адекватне відображення і втілення *всемогутньої Пандіастельної* (від грец.: *безмежно тонкої, розрідженої*) енергії *цілісно-системної Природи* безмежної **Дійсності**, усі частини, елементи якої – це будь-які обрані для дослідження об'єкти. Адже, як писав Еміль Золя, «*одні закони керують каменем на дорозі і мозком людини*».

Ця нова методологія з боку своєї *множинності*, звісно, ієрархічна і має за головну, домінуючу силу *Всезагальний цілісно-системний метод*. Для нас він насамперед *Цілісно-системний метод пізнання об'єкта*, бо не мислення насправді диктує свою волю, веде пізнання (це знайоме з минулого як прояв суб'єктивізму), а навпаки, над мисленням *домінує пізнання* зі своєю власною логікою. Це тому, що *всезагально-системне пізнання як процес і його логіка* самі є – в безмежній Об'єктивній Дійсності – не інакше, як *безпосереднім відбитком дії всезагальних закономірностей* (принципів-законів-правил-прийомів), *властивих Природі* (основи) самого *Всезагального Об'єкта як Цілого* (тобто Дійсності з її Космосом і Всесвітом), тому й усіх *об'єктів*, що досліджуються (усі вони – прояв дії всезагальних закономірностей). Адже врешті-решт, коли ми якийсь *об'єкт* досліджуємо, ми хочемо знати його, *об'єкт*, а не свої уяви, фантазії, симулякри щодо нього під впливом конкретизму, сенсуалізму, емпіризму, феноменалізму, модернізму, постмодернізму, «філософії абсурду», ідей трансцендентального й трансцендентного або ж минулого і сучасного екзистенціалізму і т. ін.

Отже, саме він, *Всезагальний Цілісно-системний метод пізнання об'єкта* є дійсно необхідним сучасній науці. І перш за все саме він має бути усвідомленим, а не методи минулого, що їх останнім часом намагаються знову підняти на поверхню сучасного розвитку науки.

Чим не влаштовують минулі методи, подивимось на прикладі методу Декарта. За ходом буде видно «нові» (старі як світ) *цілісно-системні* принципи.

Метод Декарта (XVII ст.) – один з методів, які в історії філософії, наукознавства викликали величезний резонанс і серйозно позначились на якості наукових досліджень. Під час сучасного методологічного роздоріжжя до нього знову прикута увага, зокрема й у зв'язку з появою – друком 2001 р. – перекладу цього твору вперше українською мовою (переклад В. Андрушко і С. Гатальської). Повна його назва – «*Міркування про метод, щоб правильно спрямовувати свій розум і відшукувати істину в науках*».

Передмова перекладачів починається такими рядками:

«XVII сторіччя – вік методу і століття Декарта – дало світові видатний пам'ятник методологічної думки – “Міркування про метод”» (1637). Його автора, найвидатнішого мислителя Франції Рене Декарта (1596–1650), з повним правом вважають засновником сучасної філософії.

У той час, коли в Англії нова філософія в особі Ф. Бекона набула форми яскраво вираженого *емпіризму*, у Франції вона почалась як *раціоналістична* філософія Декарта з притаманними їй чеснотами: математичною строгістю думки, аксіоматико-дедуктивним методом, гносеологічним оптимізмом, високою оцінкою людського розуму та його доведень. І слід визнати, що вплив методології Декарта, хоча в багатьох випадках і доповнювався впли-

вом ідей Бекона, в цілому виявився значно сильнішим. Картезіанський (латинізоване ім'я Рене Декарта – Cartesius, Картезій, звідси й виникла назва – картезіанський) ідеал раціоналістичності впродовж наступних століть *залишається* тим полем критичних роздумів, на якому народжуються нові філософські напрями, формується нова філософська мова... Немає жодного, хто б не звертався до методологічної спадщини Декарта, зокрема до аналізу вчення про *інтелектуальну інтуїцію* (правило перше з "Міркування про метод")» [11, с. 5].

Згадуючи з приводу ідей Декарта думки його сучасників П. Гасенді, А. Арно, П. Ніколя, думки відомого західного історика філософії і науки А. Койре, неотоміста Е. Жильсона, засновника феноменологічної філософії Е. Гуссерля, – *автори передмови* до «Міркування про метод» стверджують: «Свого часу Декарт побачив, що позитивні (конкретні) науки, які повинні здійснювати дослідження на *абсолютно раціоналістичних* засадах, дуже мало звертають увагу на прояснення самих цих засад, що призводить до неможливості виявити всезагальність їхніх фундаментальних концепцій і методів. Гуссерль (1859–1938) вважає, що для європейської науки з середини ХІХ ст. це знову стає серйозною проблемою. *Сучасний стан позитивних наук свідчить про те, що вони відчують необхідність у виробленні універсальних принципів і методів*. Що ж до філософії, то Декарт, як свідчить Гуссерль, ще у ХVІІІ ст. відкрив для неї можливості виробляти "*об'єктивно цінні результати*", *гостру потребу в яких відчуло й ХХ століття*» [11, с. 10–11].

Завершується вступна стаття таким значним зауваженням: «Філософська думка *нашого часу* все частіше звертається до творчої спадщини Рене Декарта, одного з найвидатніших мислителів епохи Раціоналізму. І для цього є *вагомі підстави*, оскільки творчість Декарта ідейно настільки містка і багата, що *невповні осмислена ще й дотепер*» [11, с. 13].

Отже, назва, передмова, ідеї книги Декарта *наводять і нас на певні думки*.

Назва фіксує розуміння *методу* як «шляху» («спрямовувати», «відшукувати»), в тексті є і метод як «спосіб». Дійсно, метод – і «спосіб», як звикли *частково-системно* вважати у ХХ-му ст., і «шлях», тобто «єдність способу і шляху», одночасно «єдність шляху і способу». В цьому *цілісність* методу: вмюючи ходити (спосіб), нікуди не підеш, коли не знаєш шляху з метою, і навпаки.

Досягнута й *всезагальність* (в межах пізнання і одночасно об'єкта): цей метод як спосіб і шлях стосується пізнання будь-якого об'єкта. Отже, універсальність, всеохопність існує в принципі (ми взагалі живемо серед безкінечностей в усьому), запорака – універсум самої вічної й безконечної Дійсності. Трансцендентності просто нема, вона міф, «фентезі». «Обмеження існують в нас самих» (давнє українське прислів'я).

Судження, з яких у Декарта починається основний текст, є такими: «Здоровий глузд є річ, розподілена справедливішим за все на світі чином: кожен вважає себе настільки ним обдарованим, що навіть ті, кого найважче задовольнити у будь-якому іншому відношенні, зазвичай не прагнуть мати здорового глузду більше, ніж вони його мають. До того ж не ймовірно, щоб усі помилялися. Це свідчить радше про те, що здатність правильно міркувати і відрізнити істину від хибі – що, власне, і є тим, що ми зevamo здоровим глуздом, – від природи є однаковою у всіх людей, а також про те, що відмінність наших опіній походить не від того, що одні розумніші за інших, а лише від того, що ми спрямовуємо наші думки різними шляхами і розглядаємо не одні й ті самі речі. Адже недостатньо просто мати добрий розум, головне – це добре його докласти. Найвеличніші душі здатні як до найбільших пороків, так і до найбільших чеснот, і навіть ті, хто йде дуже повільно, спроможні, рухаючись завжди прямим шляхом, піти значно далі, ніж ці, хто біжить, щодалі з цього шляху збочуючи» [11, с. 15].

Чудові рядки, безліч сенсу. Декарт знову досяг *всезагального* рівня знань, загальнолюдських спрямувань, вище нічого немає, крім подальшого розвитку їх самих на цьому ж, *всезагальному* рівні. «Найвеличніші душі здатні як до найбільших пороків, так і до найбільших чеснот» – як не замислитись тут над глибинними причинами, як не погодитись, що справа вкорінюється у свідоме чи несвідоме внутрішнє *обрання* особою (суб'єктом) того чи іншого «шляху» і «способу» його опанування. Те й інше обов'язково залежить від *якості* особистісного *методу світосприйняття* і, врешті-решт, від *якості методу* його осмислення (йдеться про метод осмислення методу світосприйняття).

Від чого залежить «метод осмислення» способу і шляху з метою? Від намагання його «винайти», як пише Декарт? Тобто **створити**? Чи, навпаки, від визнання необхідності нічого не створюючи *від себе, суб'єктивно*, піти, навпаки, шляхом їх **осмислення** як *об'єктивних, незалежних від суб'єкта* – як властивих самій **Природі** Дійсності? Адже Дійсність, завдячуючи власній *Системі всезагальних закономірностей* (це теж Метод з його принципами) – існує *вічно* у безмежному просторі і часі.

То чи не краще саме *Метод* (систему закономірностей: принципів, законів тощо) *Природи Дійсності* обрати за основу також і *своїх* власних міркувань, *своїх* поглядів, *своїх* досліджень і *своїх* практичних життєвих дій в усьому. Чи не є це той «спосіб» і той «шлях», який не дасть «збочити»?..

Буквально все вказує, що це так. І головне – все тримається на тому, що принципи/закони *Дійсності*, їх цілісна система – *всезагальні*, всеохоплюючі і тому наймогутніші понад усе.

Цього внаслідок історичних умов його часу Декарт *не міг, однак, відповідно усвідомити, як побачимо і далі*.

Стосовно основних правил «*винайденого*» [11, с. 14] методу Рене Декарт пише таке: «Безліч законів нерідко дає привід до виправдання пороків, і державний порядок значно кращий, якщо законів небагато, але їх суворо дотримуються... [Тому] замість численних правил, що складають логіку, я визнав, що було б достатньо і **чотирьох**, аби я тільки прийняв тверде рішення постійно дотримуватися їх без жодного винятку» [11, с. 32].

Наведемо чи нагадаємо ці «*винайдені*» Декартом правила/закони, за ходом коментуючи їх та міркуючи.

1) Перше правило Декарта – «*ніколи не приймати за істинне нічого, що я не визнав би таким з очевидністю, тобто ретельно уникати похвальності і упередженості та включати у свої судження тільки те, що уявляється моему розуму настільки ясно і вірно, що не дає мені жодного приводу для сумніву*» [11, с. 32–33].

Чудове правило, йдеться про необхідність правдивості, чесності, відвертості вченого, без чого дійсно немає справжньої науки. Але **як** впізнати «*істинне*», **яким** *об'єктивним* критерієм (а не суб'єктивістським: «я», «моему розуму», «я відчуваю») має *свідомо* керуватися вчений для власної оцінки власних суджень? Про це тут нічого немає.

Отже, перше правило не стосується сфери *природного, об'єктивного* методу, тобто методу самої *Природи Об'єктивної Дійсності*. Це його правило, навпаки, *суб'єктивного* ставлення до *суб'єктивних* «розумових уявлень» про «*істинне*», а тому воно *суб'єктивістське* (подвійно суб'єктивне) розуміння «*істинного*» як «ясного і виразного» [11, с. 33].

І тому це правило веде до «*логічного кола*» («зачарованного», хибного), як вважали деякі сучасники Декарта (П. Гассенді, А. Арно): «...для доведення істинного... необхідно, щоб поняття <про істину> було ясным та виразним, але поняття... настільки ясне та виразне, наскільки є істиною» [11, с. 8]. «Наявність цих двох (методологічного та метафізичного) аспектів картезіанського вчення про ясність та виразність ідей *і в ХХ ст. залишається каменем спотикання для істориків філософії*», – коментують Декарта та його критиків автори Передмови [11, с. 8].

Таким чином, *далі* від цього «логічного кола» Декарт *не пішов* через свій *суб'єктивістський* підхід і через історичні умови свого часу.

Єдине, що Декарт зміг зробити, це спертися на свій «*картезіанський сумнів*», на так звану «*інтелектуальну інтуїцію*». Про *інтуїцію* Декарт пише: через «сумнів» довіряй «розуму». Це означає: розум *без усвідомлення* відчуває, що є, а що не є *істинним*.

Отже, думки про *інтуїцію* як критерій оцінки і тим фундаментальну основу наукових міркувань, досліджень **знову** обрані – як немов «найвище озброєння» – **сучасною філософією початку ХХІ ст., зокрема в Україні**. Про це свідчать і Передмова до «Міркувань про метод» [11, с. 5–6], і, зокрема, хоч би такі з інших сучасних міркувань: «*Інтуїція... є свого роду відчуттям справжньої сутності об'єкта, вона ніби проникає “всередину” об'єкта і безпосередньо “чує” його єство. Знання, отримване інтуїтивно внаслідок такої його “безпосередності”, набуває характеру очевидної істини, тобто такої, що не вимагає логічного обґрунтування... Інтуїція становить ядро усякого справді творчого мислення*» [12, с. 470, 472; 13, с. 247–248].

Однак у цьому «найвищому озброєнні», що не кажи, найвищим не є найголовніше – характер загального підходу: в ньому знову видно майже постійно діючу *домінанту суб'єктивізму* («інтуїція» у кожного «Я» *своя, окрема, і вона звичайно різна* через відсутність базування на дійсно незмінне, *природне*, що властиве як *суттєве, головне* самій вічній Природі Дійсності). Суб'єктивізм в усіх своїх численних проявах все одно завжди залишається в межах «частки», в ній, в її межах відшукуючи «істину». «Частка», однак, ніколи не дає себе зрозуміти повністю, бо вона і на рівні суті «частка», бо й суть її часткова (через дію принципу всезагального взаємозв'язку всього з усім в усьому); її *суть* більше міститься не в ній, а за її межами – в «Цілому», яке *завжди більше, сильніше, визначальніше*. Часткою «Цілого» вона, «частка», є і завжди такою залишається.

Через це справді, **дійсно розірвати** «логічне коло», «зачароване коло» вимозі лише **відхід** від суб'єктивізму, *навіть від рецидивів суб'єктивізму* з його, зокрема, сучасним прагматизмом (від грец. прагма – користь). Сьогодні прагматизм – «один з напрямів філософії Модерну... претендує на проект “реконструкції філософії”... на базі концепції віри... Традиції П(рагматизму) знайшли ґрунт також у *постмодерній концепції деконструкції філософії* (1931) Річарда Рорті, американського філософа, який “унікає створення всеосяжної світоглядної системи; ...розробив варіант прагматистської герменевтики... (який) філософію прагматизму протиставляє всій сучасній філософії як незавершене, але найбільш реалістичне і творче світорозуміння» [13, с. 510–511, 557]. Але ж така позиція (з її трансцендентним, непізнаваним, яке логічно довело до «філософії абсурду» Камю) знову суперечить дії буквально усіх об'єктивних і всезагальних природних принципів, зокрема принципам цілісності, структурності, системності, бінарної єдності цілого, взаємозв'язків цілого і частин, частин і цілого, принципам всезагальної наявності протилежностей, всезагального взаємозв'язку всього з усім в усьому, *принципу всезагальної єдності усієї Дійсності* і так далі, тобто самому факту існування всього, що є сьогодні, що було і буде, вже не кажучи про існування безконечного...

Отже, рятує тут не тільки радикальний **відхід** від суб'єктивістського фундаменту, а й, головне, – **входження** у сферу чіткої *об'єктивності* з її незалежно від нас існуючим Онтологічним методом як цілісною системою-Сіткою закономірностей, згідно з якими вічно живе (існує) у просторі і часі Об'єктивна Дійсність. Цей поки незвичний для нас «Метод Дійсності» (він насамперед – єдність способу і шляху) дійсно виглядає як «гармонійна **Сітка** всезагальних принципів і законів органічного об'єкта як цілого». Про *гармонію* цієї «Сітки», її цілісно-системні принципи і закони, про неї як *об'єктивний критерій* будь-яких власних міркувань і дослідження, про *Цілісно-системний метод пізнання (об'єкта)* як єдність цілісно-системних «аналізу» і «синтезу» вже існує певна кількість наукових праць [14].

2) Друге правило Декарта в радянські часи було широко оприлюднене в *особливо викривленому вигляді* – як просто «розподіл кожної складної проблеми на частковій проблемі і завдання, які її складають» [15, т. 1, с. 449]; «поділяти кожний складний об'єкт (чи проблему), що підлягають вивченню, на прості частини» [13, с. 144].

Насправді *друге* правило Декарта виглядає принципово інакше:

«*Друге – ділити кожне з розглянутих мною трудень на стільки частин, скільки можливо і потрібно для кращого їх розв'язання*» [11, с. 33].

Тепер, власне, й видно: у Декарта йдеться не лише про правило «аналізу» в його вкрай узагальненому і тому неоднозначному вигляді: «ділити» [11, с. 33], або «розподіляти» [15, т. 1, с. 449] – до речі, це відомо з часів Платона й Аристотеля – але й про суто суб'єктивістський **механізм аналізу**.

Цей «картезіанський» **механізм** («...на стільки частин, скільки можливо і потрібно...») надалі так міцно й надовго, хоча й негласно, ввійшов у науковий обіг, що саме він повсюдно утвердився в радянській філософії ХХ ст., як і всевітній, разом із своєю *суб'єктивістською* основою, а також із деякими також *суб'єктивістськими* «уточненнями», що здебільшого йдуть від Гегеля (вчення про «тріаду», «тріадний поділ», «абсолютний ідеалізм»).

Ці так звані «уточнення» частково (і часто непомітно для себе) запозичила й *сучасна, пострадянського періоду, ХХІ ст.* філософія, вже не згадуючи західну, яка їх активно продовжує утверджувати.

Звернемо, однак, детальніше увагу на рівень **якості** цієї гносеологічної основи декартівського *другого* правила.

Декарт пише: «Ділити... на *стільки* частин, скільки *можливо* і *потрібно*...». Що тут лежить в основі? Яким є загальний підхід? Яким є критерій «поділу»? Від чого залежить кількість частин, що отримується внаслідок поділу? Декарт відповідає словами: «скільки *можливо* і *потрібно*». Але хто вирішує, «скільки *можливо*»? Хто вирішує, скільки «*потрібно*»?

Відповідь Декарта на ці останні запитання однакова: все це вирішує *суто самодостатній суб'єкт*. Тобто кількість отриманих частин повністю залежить від *суб'єктивістської* спроможності чи бажання, потреби вченого. Критерій поділу – той самий: «скільки... *потрібно*». Внаслідок цього й весь *пізнавальний* підхід – *суб'єктивістський*. Отже, сама загальна основа – *суб'єктивна суб'єктивність*, «самодостатня, бо самозакохана». Декарт її утверджує й далі: «на *стільки* частин, скільки... *потрібно для кращого*... розв'язання». Адже хто вирішує, що є «кращим», як не сам по собі вчений, і знову вирішує це згідно зі своїм самодостатнім для нього *інтуїтивним* баченням». І хоча закладено тут деякий натяк на активність *об'єктів*, що обираються для дослідження («для кращого *їх, утруднень, розв'язання*»), однак ця активність (*об'єкта*) явно *підпорядкована* головній *подвійно суб'єктивній* домінанті.

Отже, дійсний вихід з полону *суб'єктивізму* видно, як бачимо, у механізмі протилежного характеру – у *зміні домінанти на протилежну*, на домінанту *активності об'єкта*, домінанту *об'єктивного* підходу. Головний, повторимо, визначальний задум дослідника – знати не себе, а *об'єкт*, те, яким є *в і н, сам собою*, а не те, яким його хоче, може чи мріє бачити *суб'єкт* (це ж не науково). Отже, активність *суб'єкта* має бути, всупереч Рене Декарту, *підпорядкована активності об'єкта*. Об'єкту ж (у будь-яких проявах), властиві свої, власні *всезагальні* й визначальні принципи будови – *постійна бінарність і ступеневість*. Вони й притаманні природному, цілісно-системному пізнанню обраного об'єкта (яким би не був цей об'єкт).

3) Третє правило Декарта: «*Розташовувати свої думки у певній послідовності, починаючи з предметів найпростіших і найлегше пізнаваних, і сходити поволі, мов по сходинах, до пізнання найскладніших предметів, припускаючи існування порядку навіть серед тих, які природно не передують одне одному*» [11, с. 33].

І тут бачимо не інакше як домінанту *подвійно суб'єктивної основи*. Адже (виходячи з контексту цього правила) *хто, як не суб'єкт-дослідник «із себе»* вирішує, який «предмет» є для нього «*найпростішим і найлегше пізнаваним*» і який «*найскладнішим*»? На що суб'єкт при цьому спирається? Відсутність чіткої відповіді знову вказує на думку про *інтелектуальну інтуїцію*, на те, що власне *вона* має підказувати.

Що ж до *об'єктивної основи*, підпорядкованої подвійно суб'єктивній, то це, звичайно, також тут є – хоча й у прихованому вигляді. Наштовхує на таку думку інтелектуально-інтуїтивна *віра* Декарта і в «*послідовність*» пізнання (Декарт: «завжди дотримуватися послідовності»), і в «*сходження, мов по сходинах*», і в «*існування порядку*», навіть коли «*порядок*» на перший погляд не відчувається.

Але ж *свідомого* розкриття, словесного пред'явлення самих об'єктивно існуючих правил (властивих об'єкту, його предметам – незалежно від суб'єкта) у Рене Декарта і тут немає. Тому *суто об'єктивний підхід, при відсутності його усвідомлення*, замінюється єдино можливим у такому разі – сподіванням на те, що *суб'єктивна інтуїція* зможе якось «витягти» якість дослідження.

Міркування про рівень *якості* самої інтуїції (про її суб'єктивну чи об'єктивну основу) є тут, звичайно, доречним, але тільки в тому сенсі, якщо вважати порядком саму спрямованість такого міркування на недостатність декартівської «інтелектуальної інтуїції» і пошук *іманентної далекої основи інтуїції*... В чому ця *основа*?.. Звичайно, в неусвідомленому Декартом базуванні на *об'єктивні, до того ж всезагальні* принципи й закони, які від Природи властиві обраним об'єктам, їх предметам, а також у дотриманні *гармонії* зв'язків її чинників між собою. Таке базування дається відповідним *знанням* (якщо, звичайно, не зупинитися перед немов «трансцендентним», непізнаваним; не помічаючи, що сама Природа таку і можливість, і необхідність людині надала через взаємодію всезагальних, всепроникливих своїх закономірностей).

Знання об'єктивної основи сьогодні підказує, що у словах Декарта про «*певну послідовність*» криється неусвідомлена ним, але об'єктивно існуюча в об'єктах *бінарна послі-*

довність взаємозв'язків усіх її об'єктів, складових сфер – тут в дійсності спочатку йде «сфера взаємовідношень» (внутрішній вигляд сфери *структури* об'єкта), а потім, після «перерви поступовості» і «сфери подвійного стрибка із врахуванням протилежних домінант», неодмінно має місце «сфера взаємодії» (внутрішній вигляд сфери *системи* об'єкта).

Знання *об'єктивної основи* (всезагальних принципів, законів) підказує й те, що «предмети найпростіші і найлегше пізнавані» – це всього лише *суб'єктивно-інтуїтивне* відчуття Декартом *структурних, взаємовідносних* елементів, а «найскладніші» «предмети» – це *системні, взаємодійні* форми зв'язку структурних елементів обраного об'єкта.

Однак, чи можливо тут обійтися однією «інтелектуальною інтуїцією»? Чи здатна вона допомогти чітко дотримуватись «послідовності»? Чітко вести дослідника послідовними «кроками», «сходінками»? Чи здатна лише сама «інтелектуальна інтуїція» допомогти досліднику, наприклад, вчасно зупинитися у процесі пізнання, дотримуючись об'єктивного і всезагально діючого у певний момент закону «перерви поступовості», аби заради збереження подальшої якості дослідження не продовжувати поділ (аналіз), а – замість цього – змінити *основу* міркувань, поділу і пізнавально «стрибнути» з однієї «сфери» (дослідження) в іншу, протилежну? До речі – як «стрибнути»? Чому в *протилежний* бік? *В який саме?* І так далі. А крім того, є своєї сходинки в межах і сфери структури, і сфери системи – тут їх найменше дві: «будова» і «розвиток».

Отже, під час природного, дійсно якісного дослідження не обійтися однією «інтуїцією», «інтуїтивною вірою», не обійтися *без*, навпаки, *усвідомлення об'єктивних механізмів* – і «структурного розподілу», і «перерви поступовості», і «стрибка» (та ще й подвійного), і «закону домінант», і «взаємодії структурних частин, елементів», а потім «взаємодії системних чинників» і «стрибка» зі «сфери можливостей» у «сферу необхідності» заради *дійсних* перспектив, і т. д.

Тут потрібні не інтуїція, не інтуїтивна віра, потрібне чітке *усвідомлення об'єктивної* необхідності і чітке знання суворо певних *об'єктивних* закономірностей, їх послідовної практичної дії. Тут має місце *квалітативна (від грец. – якісна) математика*. Потрібне й усвідомлення того, на якій справжній методологічній базі можливі й необхідні таке усвідомлення і таке знання...

4) Четверте правило Декарта виглядає так: «*І останнє – робити скрізь переліки настільки повні* (після цих слів французького тексту Рене Декарт, продивляючись латинський переклад, додав: «як відшуковуючи центр речей, так і продивляючись утруднення у всіх речах» [11, с. 100] – В.У.) *та огляди настільки всеохопні, щоб бути впевненим, що ніщо не пропущено*» [11, с. 33].

Наявність домінант суб'єктивізму як основи цього правила легше зрозуміти, якщо звернутись до відповідей на запитання: «хто» чи «що» встановлює «повноту переліків»? від «кого» чи від «чого» залежить ступінь «повноти», «всеохопності»? як «бути впевненим, що ніщо не пропущено»?

Відповідь всюди одна. «*Повноту переліків*» у Декарта встановлює сам від себе *суб'єкт*, який досліджує, керуючись «інтелектуальною інтуїцією» (а не розумом). Між тим сьогодні вже відомо, що «повнота» напряду пов'язана з «цілим», а «ціле» – ступенева єдність протилежностей. У Декарта це не враховано.

У свою чергу, визначення *ступеня* «повноти», «всеохопності» також залежить у Декарта від *суб'єкта як остаточної інстанції*, яка все вирішує. А критерій «впевненості» – інтуїтивне рішення *суб'єкта*, тобто *суб'єктивна інтуїція*.

Але ж остаточної, *вирішальний* критерій (що теж сьогодні відомо) – це не перевага й активність *суб'єкта*, а переважна, домінуюча активність *об'єкта*, який досліджується: адже мета дослідження не *суб'єкт*, а *об'єкт*; ми маємо знати не те, що самі вигадуємо про об'єкт, а те, що об'єкт є сам по собі.

Отже, лише *об'єктивне знання* і на цій базі *об'єктивна* (а не *суб'єктивна*) інтелектуальна інтуїція – до того ж *гармонійне знання* не просто переліку, а неодмінно *взаємодійної «Сітки зв'язків»* всезагальних принципів *Об'єкта* («Сітка» і є *гармонійною*) – на кожному кроці *підказують*, що «повнота» – це ступенева, бінарне, предметне позначення «цілого», де на 1-му ступені «повноти» об'єкта нас чекає обов'язково предметна єдність *двох* його протилежностей, на 2-му ступені – *чотирьох*. Адекватне знання «Сітки» підказує й те,

що «всеохопність», «безконечність» недосяжні лише на конкретному (згущеному) рівні, для органів чуття, але досяжні для розуму на рівні узагальненому (Пандіастольному, гравітаційно-енергетичному) – крізь **знання ієрархічних зв'язків, будови і розвитку енергетичних принципів** «Всезагального Цілого».

Знання «Сітки» також підказує, що «центр речей», згаданий у Декарта в латинському тексті праці – це їх *суттєвий* бік, який є бінарним з «необхідною домінантою», що всі «утруднення у всіх речах» вирішуються через **знання й практичне дотримання принципів змісту, форми, процесу, стрибків, домінанти об'єктивного підходу над суб'єктивним, загалом домінанти об'єктивного, цілісно-системного дослідження як найбільш природного над усіма можливими й необхідними суб'єктивними моментами** (але тільки моментами).

Таким чином, Рене Декарту внаслідок історично недостатнього, частково-системного рівня розвитку всієї науки його часу (XVII ст.) не залишалося нічого іншого, як сподіватись на «сумнівами» підтриману подвійно-суб'єктивістську «інтелектуальну інтуїцію». На той час і це було вищим досягненням. Але тільки на той час.

Насправді ж «інтелектуальна інтуїція» на базі «сумнівів» здатна лише *приблизно* спрямовувати дослідника в напрямі *приблизного* осмислення лише окремих складників «Гармонійної Сітки Об'єкта». Постійна *приблизність* спрямування, дослідження – це й є переважна властивість частково-системного рівня розвитку науки. Цей рівень через свою частковість – завжди попередній, завжди початковий у загальному системному розвитку науки. Він передує апогейному, цілісно-системному рівню. Передує тому рівню, вийти на який – сувора необхідність і нагальна потреба саме *нашого* часу.

Отже, сьогодні, у XXI ст. і картезіанська (властива Рене Декарту), та й будь-які інші традиційні філософські системи, бо усі вони частково-системні і тому все одно суб'єктивні, не можуть задовольнити і не можуть замінити **цілісно-системного, суто адекватного осмислення об'єктивних основ, їх домінуючої ролі в процесі природного дослідження** будь-якого обраного об'єкта.

Оскільки ми хочемо знати не себе, а сам *об'єкт*, остільки він і має *домінувати*, керувати нами. Неодмінно *об'єкт* маємо слухати, ним опікуватись, його всезагальними законамирностями керуватись. Тоді і стане видно, як само *він* веде нас за своїм розгортанням по сферах, рівнях, ступенях, сходинках, чинниках своєї «Сітки будови і розвитку», як *він* відкриває себе «перед нами» і «для нас».

Нехтування в останні роки цими *об'єктивними* потребами і привело до того, що як нібито «нові» теорії пізнання (гносеології) були знову обрані як *вищі* принципи Рене Декарта (разом із ще більш суб'єктивними, тому особливо численними однобічними «методами» XX ст.) без *об'єктивного* критичного погляду на них і знову-таки *об'єктивного* їх осмислення.

Для XVII ст. і пізніше досягнення Рене Декарта, звісно, геніальні. Але сьогодні, *для нашого часу, вони вже недостатні* (у головних, відзначених аспектах). Недостатні для цілком *свідомого* (не інакше) *завершення* нашого, вже *осмисленого* «перехідного періоду» – від знайомого, але штучного, частково-системного рівня до природного, апогейно-об'єктивного, *цілісно-системного*.

Першочергове завдання на цьому шляху – скоріше позбавитись від частково-системних, штучних, *суб'єктивних* пізнавальних принципів, законів, правил, прийомів і натомість теоретично й практично опанувати *об'єктивні, природні, цілісно-системні пізнавальні* принципи, закони, правила, прийоми дослідження будь-яких обраних об'єктів. Вони коригують наше *мислення*, роблять і його *цілісно-системним*.

Механізм реалізації такого завдання – усвідомлення й практичне оволодіння новими, так само *цілісно-системними аналізом і синтезом* як двома базовими знаряддями (похідними *методами*) єдиного, спільного для них «**Цілісно-системного Методу як процесу пізнання органічного об'єкта як цілого**». Стислому висвітленню пізнавальних кроків Нового методу, практичних «інструментів» *підходу, аналізу, стрибку, синтезу* значна увага приділена у згаданих наукових працях [14].

Спираючись на досягнуте, є цілковита можливість осмислити й практично опанувати обидві основні практичні «форми прояву» зазначеного «Цілісно-системного Методу...» – Одноступеневий і Двоступеневий цілісно-системні методи.

Використання цього суто Об'єктивного Методу, основних форм його прояву – єдина можливість і усвідомити, і практично використовувати Нову, *Цілісно-системну філософію*, яка вже отримала в наукових працях назву «*Філософія XXI століття*» [16, с. 52; 17–21]. Цей багатоканальний, багатоаспектний процес потребує, звичайно, не випадкових, одноразових, а постійних і напружених зусиль багатьох і багатьох вчених, усієї сучасної світової науки. Довго, напружено, але об'єктивно цілеспрямовано йшла вона, світова наука, до свого найголовнішого «перехідного періоду». Сьогодні нам, сучасним науковцям, випало підхопити й розвинути цю історичну ходу...

Список використаних джерел

1. Бынков А. К вопросу о системе методологии и методов в диалектической логике / А. Бынков // Диалектика и логика научного познания. – М.: Наука, 1966. – С. 321–333.
2. Бушмин А. Наука о литературе. Проблемы. Суждения. Споры / А. Бушмин. – М.: Современник, 1980. – 336 с.
3. Копнин П. Методология / П. Копнин, А. Спиркин // Философская энциклопедия: в 5 т. – Т. 3. – М.: СЭ, 1964. – С. 420–422.
4. Попов М. Наукова методологія: історичний досвід та сучасні проблеми / М. Попов // Наукові записки Академії наук вищої школи України. Другий випуск. – К.: Хрещатик, 1999. – С. 32–41.
5. Турсунов А. Философия и современная космология / А. Турсунов. – М.: Политиздат, 1977. – 275 с.
6. Рьюз М. Философия биологии / М. Рьюз. – М.: Прогресс, 1977. – 368 с.
7. Боряз В.Н. Философские вопросы химии / В.Н. Боряз, Е.Ф. Солопов. – М.: Наука, 1976. – 325 с.
8. Марков Б.В. Философская антропология / Б.В. Марков. – СПб: Лань, 1997. – 380 с.
9. Аверьянов А.Н. Системное познание мира / А.Н. Аверьянов. – М.: Мысль, 1985. – 270 с.
10. Причепій Є.М. Філософія / Є.М. Причепій, А.М. Черній, В.Д. Гвоздецький. – К.: Академія, 2001. – 478 с.
11. Декарт Рене. Міркування про метод, щоб правильно спрямовувати свій розум і відшукувати істину в науках / Рене Декарт / переклад з франц. В. Андрушко і С. Гатальської. – К.: Тандем, 2001. – 104 с.
12. Філософія. Курс лекцій. – Вид. 2. – К.: Либідь, 1994. – 345 с.
13. Філософський енциклопедичний словник. А–Я. – К.: Абрис, 2002. – 650 с.
14. Удалов В. Об'єктивність і новий метод наукових досліджень / В.Д. Удалов. – Луцьк: ПВК «Ютта», 1996. – 56 с.; Удалов В. Цілісно-системний метод пізнання, дослідження і практичної діяльності / В. Удалов, В. Зубович. – Кн.1. – Луцьк: ПВК «Ютта», МП «Верес», 1996. – 136 с.; Мольчак Я. Глобальні катастрофи: Вчора, Сьогодні, Завтра / Я. Мольчак, В. Удалов, В. Зубович. – К.; Луцьк: ВАД, 1998. – 388с.; Удалов В. Аналіз і синтез: Одноступеневий варіант (на матеріалі філософії та літературознавства) / В. Удалов, В. Зубович, Т. Полежаєва // Філологічні науки. – 2001. – № 4. – Луцьк: ВАД, 2001. – С. 124–147; Удалов В. Літературознавство: структура, система / Цілісно-системна картина / В. Удалов, В. Зубович, Т. Полежаєва. – Луцьк: ВАД, 2004. – 80 с.; Удалов В. Цілісно-системний аналіз і синтез: Одноступеневий варіант. Науковий посібник / В. Удалов, В. Зубович, Т. Полежаєва. – Луцьк: ВАД, 2004. – 52 с.; Удалов В. Частично- і цілостно-системні принципи. Компаративно-домінантний дискурс / В. Удалов, Т. Полежаєва. – К.; Луцьк: ВАД, 2012 та ін.
15. Философская энциклопедия: в 9 т. – Т.1. – М.: СЭ, 1960. – 587 с.
16. Налимов В.В. В поисках иных смыслов / В.В. Налимов. – М.: Прогресс, 1993. – 280 с.
17. Радьяр Д. Планетаризация сознания. От индивидуального к целому: пер. с англ. / Д. Радьяр. – М.: REFL-book; К.: Ваклер, 1995. – 304 с.
18. Алексеенко И.Р. Последняя цивилизация? Человек. Общество. Природа / И.Р. Алексеенко, Л.В. Кейсевич. – К.: Наукова думка, 1997. – 410 с.
19. Базалук О.А. Разумное вещество / О.А. Базалук. – К.: Наукова думка, 2000. – 367 с.
20. Базалук О.А. Сущность человеческой жизни / О.А. Базалук. – К.: Наукова думка, 2002. – 272 с.

21. Мулдашев Э. От кого мы произошли? / Э. Мулдашев. – М.: АиФ-Принт, 2002. – 373 с.
22. Філософія. Природа, проблематика, класичні розділи: навчальний посібник / за ред. Г.І. Волинки. – К.: Каравела, 2009. – 464 с.
23. Современный философский словарь / под ред. проф. В.Е. Кемерова. – М.; Бишкек; Екатеринбург: Одиссей, 1996. – 1060 с.
24. Дельоз Ж. Капіталізм і шизофренія: Анти-Едип / Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі / пер. з фр., вступ О. Шевченко. – К.: КАРМЕ-СІНТО, 1996. – 354 с.
25. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень: конспект лекцій / А.С. Філіпенко. – К.: Академвидав, 2005. – 208 с.
26. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. Марії Зубрицької. – 2-ге вид., доповнене. – Львів: Літопис, 2002. – 832 с.
27. Енциклопедія постмодернізму / ред. Ч.-Е. Вінквіста, В.-Е. Тейлора; пер. з англ. В. Шевкун. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 504 с.
28. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. – 3-тє вид., стереотипне. – К.: Знання-Прес, 2003. – 296 с.
29. Жоль К.К. Методы научного познания и логика / К.К. Жоль. – К.: Атика, 2001. – 223 с.
30. Субъект, объект, деятельность // К 70-летию В.А. Лекторского. – М.: Канон+ ОИ, «Реабилитация», 2002. – 720 с.
31. Кохановский В.П. Основы философии науки: учебное пособие для аспирантов / В.П. Кохановский, Т.Г. Лешкевич, Т.П. Матяш, Т.Б. Фахти. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2004. – 608 с.
32. Удалов В.Л. Об'єкт, суб'єкт і цілісно-системний метод: науковий посібник для аспірантів, студентів, викладачів / В.Л. Удалов. – К.; Луцьк: ВАД, 2013. – 150 с.

Речь идёт о том, что в период активации современного научно-методологического плюрализма важным является критическое отношение к любым *субъективистским* и *частично-системным* научным методам. Детально сказано о позитивных и негативных сторонах метода Рене Декарта, к которому вновь привлечено внимание. Ракурс критики – объективное прогрессивное развитие современной научной методологии, её постепенный выход на высший, *целостно-системный* уровень.

Ключевые слова: метод, методология науки, картезианство, комплексный подход, теория литературы, монадно-бинарно-квадриадный метод, целостность, системность, целостно-системный уровень.

Critical attitude towards any subjective and *partial*-system scientific methods is important in the period of modern scientific-methodological pluralism. The article is devoted to this. In particular, it is a matter of the positive and negative features of the well-known method of Rene Descartes. Objective progressive development of modern methodology of science is taken into consideration – its gradual transition to a higher and *integral*-systemic level.

Key words: literary criticism, methodology, Cartesianism, theory of literature, monad-binary-kvadriadnyj method, integrity, systemacy, integral-systemic level.

Одержано 1.10.2013.